

Fårehold i oldtidens Danmark

Af Anne-Louise Haack Olsen, arkæolog, Museet for Thy og Vester Hanherred

Fig. 1. Gammelt stik af en vædder af det sibiriske storhornsfår. Efter Tove Hatting, 1999.

Thyebøen spiser næsten intet uden Faarekjød, han slagter til sin Huusholdning alene Faar, andet Aars Vædre, og tredje Aars Beder ...« skriver G. Begtrup i sin »Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Danmark« i 1812.

Da menneskene for omkring 10.000 år siden begyndte at tæmme vildtlevende får og geder i det område, vi i dag kalder Den nære Orient, var det også kødet, det drejede sig om. Den art, der i dag anses for tamfårets stamform, den orientalske muflon, har ikke tamfårets tykke uldlag. Både det og den forøgede mælkeydelse er først udviklet efter tæmningen. Fordelen ved husdyrholdet bestod derfor i, at man altid havde sit bytte ved hånden i stedet for at skulle opsøge det. (Fig. 1).

Et nyt indslag i Danmarks fauna

Fåret gjorde sin entré i Danmark ved begyndelsen af yngre stenalder for omkring 6000 år siden, da agerbruget kom hertil sydfra – på længere sigt måske den mest revolutionerende ændring i danskernes levestandard nogensinde. Fåret var et helt nyt indslag i den danske fauna, men blev en vigtig del af livsgrundlaget. På bopladser fra bondestenalderen er der fundet fåreknogler, som bl.a. viser, at man allerede

dengang kendte til at kastrere lammene og dermed foretog bevidste valg i forbindelse med avlen.

Fåreost i yngre stenalder

I slutningen af yngre stenalder begyndte man at fremstille lerkar, der havde huller i bunden og i siden, og det formodes, at karrene har været brugt til osteproduktion. Man lagde et klæde eller lignende i karret, hældte f.eks. tykmælk i og lod det stå og samle sig til en klump, mens vollen løb ud gennem hullerne. Mælken kunne naturligvis stamme fra både får, geder og ikke mindst fra køer. På et ca. 4000 år gammelt skår fra bunden af sådan et lerkar, fundet i Thy, er der fundet svage rester af mælkefedt, der ser ud til at stamme fra fåremælk. Analysen tyder på, at mælken kom fra en fårace, som er forskellig fra nutidens europæiske tamfår. Det er et stærkt indicium for, at man har fremstillet fåreost i Thy allerede omkring 2000 f.Kr. (Fig. 2).

Uldne dragter fra bronzealderen

Hvornår man begyndte at udnytte fårenes uld, ved man ikke nøjagtigt, men i

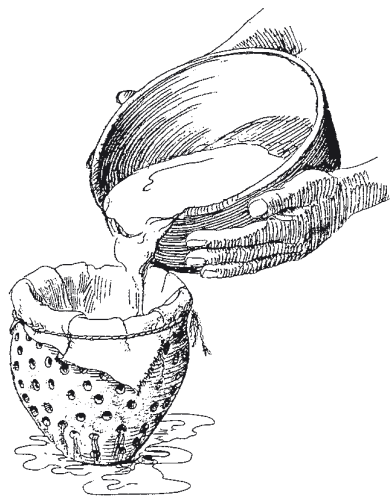

Fig. 2. Fremstilling af ost i lerkar med huller i bund og side. Tegning: Flemming Bau.

ældre bronzealder, for omkring 3.400 år siden, havde man i Danmark en højt udviklet tekstilproduktion, der først og fremmest var baseret på ulden. Store, vævede tøjstykker, kapper og huer med et påsyet floslag, snoreskørter og broderede bluser er fundet i egekister i bronzealderens gravhøje ved Egtved, Skrydstrup og flere andre steder. For

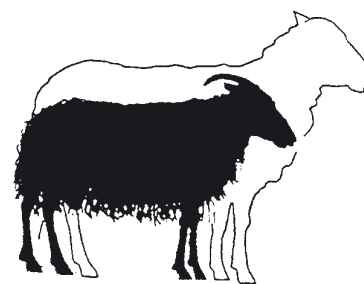

Fig. 3. Får fra bronzealderen sammenlignet med nutidsfår. Tegning: Flemming Bau.

første gang i landets historie får vi her et klart billede af, hvordan folk gik klædt.

Ulden kunne ruskes af

De får, man holdt i bronzealderen, adskilte sig på flere punkter fra nutidens: De var mindre, om end ikke så små som i middelalderen. Både han- og hundyr havde horn, selv om kullede får begynder at dukke op på denne tid. (Fig. 3). Ulden har overvejende været brun. Pelsen bestod af stride dækhår og en blød bunduld, men der har også været en del dødhår. De stride dækhår blev tidligere opfattet som hjortehår, når de oprådede i tekstilerne fra oldtiden. På flere punkter har oldtidens fåre lignet de Gotlandske udegangsfår eller de norske Spælsau.

Det er påfaldende, at man ikke kender en eneste fåresaks fra bronzealderen,

Fig. 4. Gutefår, nedstammer fra såvel muf-flon, de primitive engelske Soay får som steppefår. Dets udseende stemmer overens med arkæologiske fund fra jernalderen (vikingetiden).

selv om der har været en stor uldproduktion. Det tyder på, at ulden har kunnet plukkes eller ruskes af med hænderne i fældningstiden, ligesom man gjorde på Færøerne og Island i nyere tid. I dag kendes det f.eks. ved Soay-fåret på Hebriderne. (Fig. 4).

En 3000 år gammel skillefold fra bronzealderen

Der er ikke tvivl om, at fåreholdet sammen med især kvægholdet var en meget vigtig del af økonomien i bronzealderens Danmark, men man ved ikke meget om, hvordan husdyrholdet i bronzealderen egentlig foregik. Først i de senere år er der gjort enkelte fund af stalde og af nogle anlæg, der tolkes som dyrefolde.

I 1997 – under udgravningen af en boplads fra bronzealderen ved Sjørring i Thy – blev der fundet spor efter en ca. 3000 år gammel skillefold. Stedet var en dyrket mark, der i dag er forvandlet til grusgrav, så det eneste spor af folden var et system af grøfter, hvis mørke fyldjord kunne ses som striber i den lyse undergrund, efter at pløjejorden var

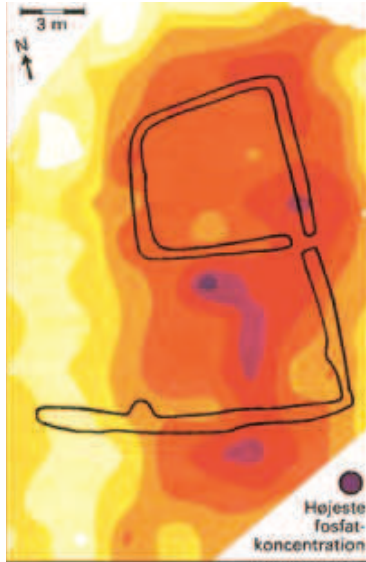

Fig. 6. Plan af skillefolden med værdier for fosfatindholdet i jorden. Efter SKALK, nr. 4.

Fig. 7. Forslag til anvendelse af skillefolden. Efter SKALK 2002, nr. 4.

fjernet. Grøfterne dannede en trapezformet figur på ca. 42 kvadratmeter med en åbning i det ene hjørne. Tæt syd for sås en vinkelbøjet grøft, der gik næsten helt op til åbningen, så det hele fremstod som et samlet anlæg med en tredobbelt åbning: Ind til det firkantede, trapezformede indelukke, til området inden for den vinkelbøjede grøft syd for og ud til det åbne terræn øst for anlægget. (Fig. 5).

Der blev taget systematiske jordprøver over hele området, og analyserne viste, at fosfatindholdet i jorden var langt højere inden for grøfterne end udenfor. (Fig. 6). Det kunne f.eks. skyldes, at et større antal dyr har opholdt sig der samtidig, og det støttede den tolkning, vi allerede var kommet frem til: At anlægget har været en skille-

fold, hvor man har gennet flokken ind i det afspærrede område inden for den vinkelbøjede grøft. Herefter er nogle individer blevet skilt ud fra flokken og sendt ind i den firkantede indhegning, mens de øvrige blev sendt ud i det fri. (Fig. 7). I sin oprindelige udformning har indhegningen nok fremstået som en jordvold med en grøft ved foden og måske et hegn, f.eks. af tjørn, på toppen. Tæt ved skillefolden lå et lille hus fra samme tid, hvor der fandtes en lille, rund indhegning af stolper ved gavlen – her har man kunnet holde særligt svage eller udsatte dyr under mere beskyttede forhold.

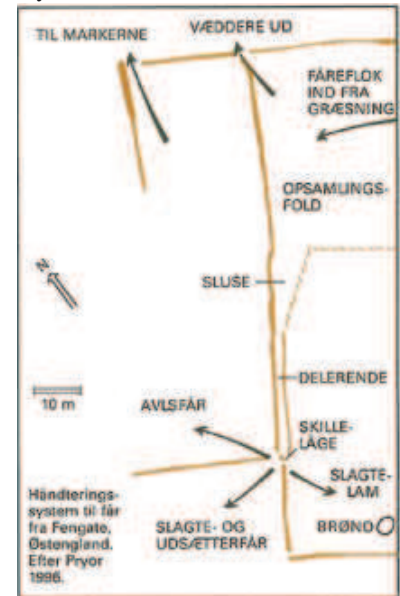

Fig. 8. Håndterings-system til får fra Fengate, Østengland. Efter SKALK 2002, nr. 4.

Engelske fårefolde

Vi kan naturligvis ikke være sikre på, at det netop er får, man har holdt på bopladsen, eftersom der ikke er bevaret knogler i den grusede og sandede jord, men folden minder om nogle store anlæg fra England, ligeledes fra bronzealderen, der tolkes som fårefolde. De er udgravet af en engelsk arkæolog, Francis Pryor, der samtidig selv er fåreavler og derfor kan bruge sine egne erfaringer i tolkningen af anlæggene. Her er bl.a. fundet et kompliceret system af grøftindhegnede folde, hvor man har kunnet håndtere flere tusind dyr. (Fig. 8). Det kunne man ikke i det lille anlæg fra Thy, hvor det firkantede indelukke måske kunne rumme ca. 85 får, men det er ikke sikkert, at de har udgjort hele flokken. I bakkerne nord for bopladsen lå udstrakte overdrev med gode græsningsmuligheder. Her er der fundet rester af et stendige fra samme tid som skillefolden, og tilsammen giver de et indblik i et kul-

Fig. 5. En skillefold fra bronzealderen afdækket i Thy.

Fig. 9. Fåreklippingsfold og malkefold på Island. Tegnet af Daniel Bruun. Efter SKALK 1977, nr. 4.

turlandskab, som er meget forskelligt fra nutidens intensivt dyrkede marker. Snarere leder det tanken hen på Island, hvor man endnu i nyere tid kunne finde dyrefolde til mange forskellige formål, bygget af jord og sten. (Fig. 9).

Indebrændte får fra jernalderen

I jernalderen voksede fåreholdet kraftigt, og på nogle bopladser blev får langt det talrigeste husdyr. Det kan hænge sammen med udviklingen i klima og bevoksning, hvor landskabet især i Nord- og Vestjylland var blevet meget åbent og domineret af store græssede overdrev. På en boplads fra den tidlige jernalder ved Smedegård i det nordlige Thy udgjorde fåreknogler ca. 75% af alle husdyrknoglerne, og her må være produceret kød, uld og måske ost i stor stil.

Sandsynligvis gik dyrene ude stort set hele året, men i et nedbrændt jernalderhus, der blev fundet ved Nørre-Tranders i den østlige del af Ålborg, fandt man i stalden både knoglerne af de indebrændte husdyr og af nogle af husets beboere, som forgæves havde prøvet at redde dyrene ud. Der havde stået 2 heste og 7 stk. kvæg i stalden, og i et lille aflukke i et hjørne lå, foruden knoglerne af en gris, knoglerne af 5 voksne får, hvoraf de 3 var drægtige, samt 2 nyfødte lam eller fostre. En hundehvalp mistede også livet ved branden sammen med i alt 5 mennesker. (Fig. 10). Det er sikkert kun en lille del af fåreflokken, der var på stald, nemlig de mest sårbare af dyrene, og de drægtige får og nyfødte lam viser, at gården er brændt ned i det tidlige forår.

Fåret gennem århundreder

Fundet fra Nørre-Tranders bringer oldtiden tæt ind på livet af os nutidsmennesker. Trods den teknologiske udvikling og de vidt forskellige leveforhold, vi lever under i dag, er vi stadig underlagt nogle af de samme grundvilkår som oldtidsbønderne.

Går vi et par hundrede år tilbage, har ligheden i levevilkår for en fåreholder i det nordvestlige Jylland adskilt sig

langtmindre fra oldtidsbondens. Begge har sikkert kunnet nikke bekræftende til følgende lovprisning af fåret i den første danske lærebog i fåreavl »Veiledning til forbedret Faareavl« skrevet af veterinærskolens grundlægger P.C. Abildgaard i 1800: »Faaret er et af vore vigtigste Husdyr. Det giver os i Ulden og Skindet en af Livets første Nødvendigheder. Det udgjør en betydelig Deel af vor Føde, nydes saavel af den Fatige som Formuende, og kan ernære

sig i skarpe og ufrugtbare Egne, hvor anden Fæavl vanskelig kan have Sted. Dets Tæld oplyser vore Stuer, dets Tarne kan bruges til Streng, ogsaa dets Knokler kan bruges, og af alle Huusdyr gjør det Jorden meest Frugtbar.« Dog skal det lige nævnes, at man ikke har fundet tællelys fra oldtiden – men derfor kan de jo godt have været der.

Litteratur:

Claus Bjørn (red.): Det danske landbrugs historie I. Oldtid og middelalder. Odense 1988.

Tove Hatting: Husdyrenes tidligste historie. Landbohistorisk Selskab 1999.

Elisabeth Munksgaard: Oldtidsdragter. Nationalmuseet 1974.

Jens N. Nielsen: Flammernes bytte. SKALK 2002, nr. 6.

Anne-Louise Haack Olsen: Husdyrhold. SKALK 2002, nr. 4.

Fig. 10. Knoglerne af et drægtigt får med et 4 mdr. gammelt foster, indebrændt i jernalderen. Efter SKALK 2002, nr. 6. Foto: Ålborg historiske Museum.